

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Likai Skalich Pál Raymundus Lullus-plágiumáról. (RMK III. 464.) Bár a XVI. században még sokkalta enyhébben kell elbírálnunk az irodalmi plágiumot, mint napjainkban, mégis van az „átvételnék” bizonyos mennyiségi és technikai határa, amelyen túl már a kortársak is plagizátornak minősítették a gondolat tolvajait. Ez nem csupán a könyvtörténeti kuriózumok kérdése, de fontos és éles vízvonalzó is a komoly humanisták, filozófusok és a komolytalan alchimista, kabalista stb. kalandorok között, akik a könyvirást pusztán érvényesülési eszköznek tekintették, s egy-egy agylágyultabb uralkodót megszedítve, néha egész falvakat kaptak egy jólsikerült plágiumuk jutalmául.

Prototípusa ennek a kalandorságnak a zágrábi születésű Likai SKALICH Pál (Paulus SCALICHIUS de Lika) (1534?—1575), aki gátlás nélkül „a hunnok grófjának” írja magát könyveinek címlapján, egy ideig I. FERDINÁND kedvelt udvari káplánja volt, majd a poroszországi Kreuzberg városkát kapta ALBRECHT örgróftól ajándékba; közben valóságos ingajaratot rendezett be katolicizmus és protestantizmus között, mindig szigorúan az uralkodó széljárás és egyéni érdekei szerint.

Egy kapitális plágiumát már JÖCHER is ismeri,¹ s ennek alapján ERDÉLYI János² is. A *De justitia aeterna* című művében³ részben szóról szóra kiírja a gubbiói Agostino STEUCHI-nek (Augustinus STEUCHUS Eugubinus) kisamoi püspöknek (1497—1548) *De perenni philosophia*-ját (Basileae 1542). Tudatos hamisítóra, körmönfont szélhámosra vall az az ügyesség, amellyel SKALICH a plágium nyomait úgy tünteti el, hogy felfedezés esetén mégis maradjon számára egy vészkijárat. Azt teszi ugyanis, hogy a szövegben háromszor hivatkozik KISAMUSRA, az indexben pedig KUSAMUST idézi: ha tehát valaki felfedezné a plágiumot (aminek megvolt a veszélye, hiszen STEUCHUS kortárs szerző, a Vatikán könyvtárosa volt), akkor ő fedezve van, hiszen említi a szerzőt (KISAMUS), s arról nem tehet, hogy a nyomdász KUSAMUSNAK szedte az indexben a nevet. (További ravaszság, hogy a KUSAMUST bátran lehet CUSANUS téves szedésének is tartani.)

Nagyon is alapos a gyanú, hogy SKALICH többi művei is hasonló írói morál és hamisítási technika alapján jöttek létre. Domenico BERTI szerint⁴ (aki nyilván nem

¹ JÖCHER: *Allgemeine Gelehrten-Lexicon*. Leipzig, 1751. 4. Theil. 187—89. hasáb. — SZINNYEI, XII. köt. 293—297. hasáb.

² ERDÉLYI János: *A bölcsészet Magyarországon*. Bp. 1885. (Fil. Irók Tára, 6. köt.) 50—54. l. „Jöcher szerint goromba csenést követett el Steuch Eugubin A. „de perenni philosophia” munkáján”. — Ismeri a plágiumot már J. G. SCHELHORN is: *De vita et scriptis P. Scalichii commentatio* (Bibliotheca Historico-Philologico-Theologica. Classis VII. I. fasc. Breae, 1723. 1049—50. l.)

³ *Encyclopediae, seu Orbis disciplinarum... epistemon* Pauli SCALICHI de Lika. Basileae, (1559). 220—266. l. (RMK III. 464.)

⁴ BERTI, Domenico: *Giordano Bruno da Nola, sua vita e sua dottrina*. Torino, 1889. 72. l.

vetette egybe a szövegeket) SKALICH *De revolutione alphabetaria* c. művén⁵ „Raymundus Lullus hatása látszik”. (Ezt a fogalmazást KOLTAI-KASTNER Jenő is átveszi.) A valóság ezzel szemben az, hogy itt nem „hatásról”, hanem ismét közönséges plágiumról van szó, Raymundus LULLUS *Ars magna sive ultima*-jának kegyetlen, dilettáns kinyirbálásáról.

Tudjuk, hogy Giordano BRUNO is igen nagyra tartotta az „ars lulliana”-t, és több művét is szentelte annak.⁷ De éppen itt látszik a fentebb említett döntő különbség: BRUNO, a filozófus, LULLUS művének kommentárjaiként fejt ki saját gondolatait, míg SKALICH, a szélhámus, saját alkotásaként adja elő, amit készen talált LULLUSNÁL. Közben ismét igen figyelemre méltó az a hamisítási technika, amellyel a „hunnok grófja” ezúttal is eljár. Az előszóban —, hogy olvasottságát fitogtassa — boldog-boldogtalant felsorol elődjeként, de éppen LULLUS nevét gondosan, széles ívben elkerüli. A műben szóról szóra átveszi LULLUS kilenc elsősleges, kilenc másodlagos stb. alapkategóriáját, kombinatorikus táblázatait, de — görögre és héberre fordítja őket, és a további szimbolikus jelölésekben is a görög és héber ábécét használja. Ugyanakkor megteszi a fentebbi plágiumnál is megfigyelt óvintézkedéseit: az *Index*ben forrását természetesen nem idézi sem LULLUS, sem RAYMUNDUS LULLUS formájában, hiszen ezzel „nyomra vezetné” az olvasót. Ezzel szemben idéz egy nem létező R. HUILLUS nevű szerzőt: nyilván ezúttal is azzal a körmönfont szándékkal, hogy baj esetén ismét a nyomdász legyen a felelős, aki R. HUILLUST szedett R. LULLUS helyett!

Nyilvánvaló ezek után, hogy SKALICH többi művének „forrásait” is aránylag könnyű szerrel fel lehet majd fedezni, megismervén plagizáló technikájának s „a nyomok eltüntetésének” — úgy látszik — rendszeresen alkalmazott fogásait. Érdemi, tartalmi szempontból persze ez a felfedező munka sok újat már nem hozhat, hiszen a filozófia- és irodalomtörténet egyaránt azt mutatja, hogy csak az eredeti gondolatoknak volt igazi és tartós hatásuk, s a plagizátorok csak igen rövid, átmeneti „sikert” élvezhettek. De az illetén kutatás mégis túlmegy a történeti, könyvtörténeti kuriózum-gyűjtögetésen, mert egyrészt a Régi Magyar Könyvtár és a magyarországi filozófia történetének kutatásához tartozik, másrészt általános történelmi szempontból sem érdektelen az, hogy mikor, mit tartottak plágiumra érdemesnek az írott szó szélhámusai. Éppen a XVI. században igen messzemenő történeti, társadalomtörténeti érdekessége van annak, hogy a feudális uralkodók milyen lázas igyekezettel törekednek arra, hogy a polgári gazdaság és tudomány veszélyesen mutatkozó erőit a maguk számára, hatalmuk megőrzésére foglalják le, s így a feudalizmus szekértolóivá tegyék a feudalizmus sírásóit, a polgárságot. Ebbéli — persze reménytelen — igyekezetükhöz kapóra jönnek a SKALICH-szabású alchimista, kabalista, lullista és egyéb „filozófusok”, akik vállalkoznak arra, hogy a legbutább főurat is pereck alatt megtanítták az aranycsinálás és gondolatgyártás csalhatatlan módszereire. SKALICH azzal dicsekszik a *De revolutione alphabetaria* előszavában, hogy egy analfabéta olasz urat úgy kitanított „művészetére”, hogy öt hónap múlva bárkit legyőzött a vitatkozásban. S hogy valóban mennyire „ez kellett” a főuraknak, annak ékes bizonyítéka az a tény, hogy egészen a XIX. század elejéig minden valamirevaló fejedelemnek megvolt a maga „udvari kémikusa”.

MÁTRAI LÁSZLÓ

⁵ *De revolutione alphabetaria sive perfectissimo ad omne genus scientiarum methodo.* (Encyclopaediae . . . epistemon. 418—532. l.)

⁶ KOLTAI-KASTNER Jenő: *Giordano Bruno a magyar irodalomban.* Irodalomtörténet. 1950. 2. 102. l.

⁷ BRUNO nem csupán önálló kommentárokat ír LULLUSHOZ, hanem ki is adja annak *Ars Magna*-ját (Raymundi LULLII opera . . . Argentinae, 1598. stb.).

Jeszenszky János Savonarola-kiadásáról (RMK III. 883.) A XVI. századi magyar filozófia történetének kutatása közben találtam rá az Egyetemi Könyvtárban JESZENSZKY Jánosnak (1566—1621) 1596-ban, Wittenbergben megjelent SAVONAROLA-kiadására, amelynek eddig magyarországi példánya nem volt ismeretes; SZABÓ Károly csupán a boroszlói és erlangeni példányt említi; de bizonyára fellelhető sok más külföldi könyvtárban is.

A műnek nem csupán az a könyvtörténeti érdekessége van meg, amely az inkvizíció minden áldozatának joggal kijár, de fontos történeti dokumentum is abban a vitában, amely protestáns és katolikus oldalról a polgári történetesek között SAVONAROLA alakjának és értékelésének kérdésében ma is folyik. JESZENSZKY János, a nagyhírű wittenbergi, majd prágai orvosprofesszor maga is aktív résztvevője a csehországi reformációnak és függetlenségi harcoknak, s a fehérhegyi csata után a megerősödő HABSBURG-önkény hóhérainak kezén ér szörnyű véget. Előszavában mint kortárs tesz hiteles tanúságot arról, hogy a protestánsok SAVONAROLÁT előfutárunknak, reformátornak tartották: JESZENSZKY „Itália Lutherjének, kiváló teológus és filozófus”-nak nevezi (*Epist. Dedicatoria*); másutt kivégzését minden jog és ok ellen valónak mondja, alakját és sorsát SZÓKRATÉSZHEZ hasonlítja (185. l.); ismét másutt KRISZTUS hitvallójának nevezi (557. l.).

Ugyanerről tanúskodik azonban a XVII. századi posszessor is (PERTINGER Kristóf, Mátyás fia), aki Bartholomäus KECKERMANNNAK, a protestáns főiskolák tekintélyű filozófusának SAVONAROLÁRA vonatkozó dicséret soraival fémjelzi a művet: „Rátérek Savonarolára, a vitán felül álló nagy férfiúra, a kiváló teológusra, kiváló filozófusra, akit életének és tanításának tisztasága miatt 1499-ben a római pápa megégettetett . . . kinek műveiben és már abban a században az égi tudomány újjászületésének (renascentis doctrinae) és az Anti-Krisztus csalásaitól való megtisztulásának legbiztosabb jeleit látom . . . Dicséretes és csodálatraméltó Filozófiai alapvetést írt. Ebben Arisztotelész Organon-jának szabályait oly ügyesen foglalja össze és illusztrálja magyarázatokkal, hogy kívánni sem lehet az Organon-nak ennél tökéletesebb kompendiumát.”

Tartalmi, filozófiatörténeti szempontból is az eddiginél nagyobb figyelmet érdemel SAVONAROLA e műve, amelyet a reneszánsz újplátonista természetfilozófiájára (PATRIZZI) támaszkodó JESZENSZKY János adott újból ki: jellegzetes állomása annak a folyamatnak, amely a skolasztika kifinomult ARISZTOTELÉSZÉVEL az új, a megtisztított, leegyszerűsített „puritán” ARISZTOTELÉSZT szegezte szembe, mint „novum Organum”-ot. Hasonló átmeneti jelenség RAMUS logikai újító kísérlete is, melynek a magyarországi protestánsok körében különösen nagy hatása volt.

MÁTRAI LÁSZLÓ

A bártfai kalendárium egy ismeretlen kiadása. (XVI. századi korrektúra-példány.) A prágai Nemzeti Múzeum Könyvtára 16A2 jelzeten egy cseh nyelvű egylevelés nyomtatvány-unikumot őriz, amely könyvtáblából került elő, meglehetősen sérült állapotban. A hatásos fametszettel — árvízi jelenet — illusztrált „Neue Zeitung” címe: *Pravdivá a strašlivá, novina o veliké povodní, kteráž se stala v tomto margkrábství moravském, leta 1591, vzláště pak při městech Prostějově a Šumberku.*¹ Nyomdásza Valentin KLÍN, a nyomtatás helye Olmütz.

¹ Magyarul: *Igaz és rettenetes jelentés egy nagy árvízről, amely ebben a morvaországi örgrófságban, különösen pedig Prosnitz és Šumberg városokban történt 1591-ben.* — A nyomtatványra Mirjam BOHATCOVÁ, a Csehszlovák Tudományos Akadémia Cseh Irodalmi Intézete Filológiai Dokumentációs Kabinetjének vezetője hívta föl a figyelmemet, és egyúttal a nyomtatvány kitűnő fényképét is elküldte számomra. Mindezért itt is hálás köszönetemet fejezem ki. A fénykép megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Régi Könyvgyűjteményében.